

CASTRUM LIUBE
(Neistraženi arheološki lokalitet)

U akvatoriju između jugoistočnih obala otoka Paga i kopna ističe se s kopnene strane rt Ljubljana, čiji se strmi, gotovo vertikalni obronci izdižu iz mora oko 75 m. Rt je krajni sjeverni dio poluotoka dugog oko 1,5 km, a širokog oko 700 m, koji dijeli Ljubački od Plemićkog zaljeva. Na završnom vrhu Ljubljane vide se tragovi zidanih fortifikacija i ruševine manje troapsidalne crkve. To su ostaci utvrde koja se s imenom *castrum Liube* javlja u srednjem vijeku od početka 13. st. Na istom poluotoku, prema Plemićkom zaljevu nalazi se prethistorijska utvrda (gradina) Venac.

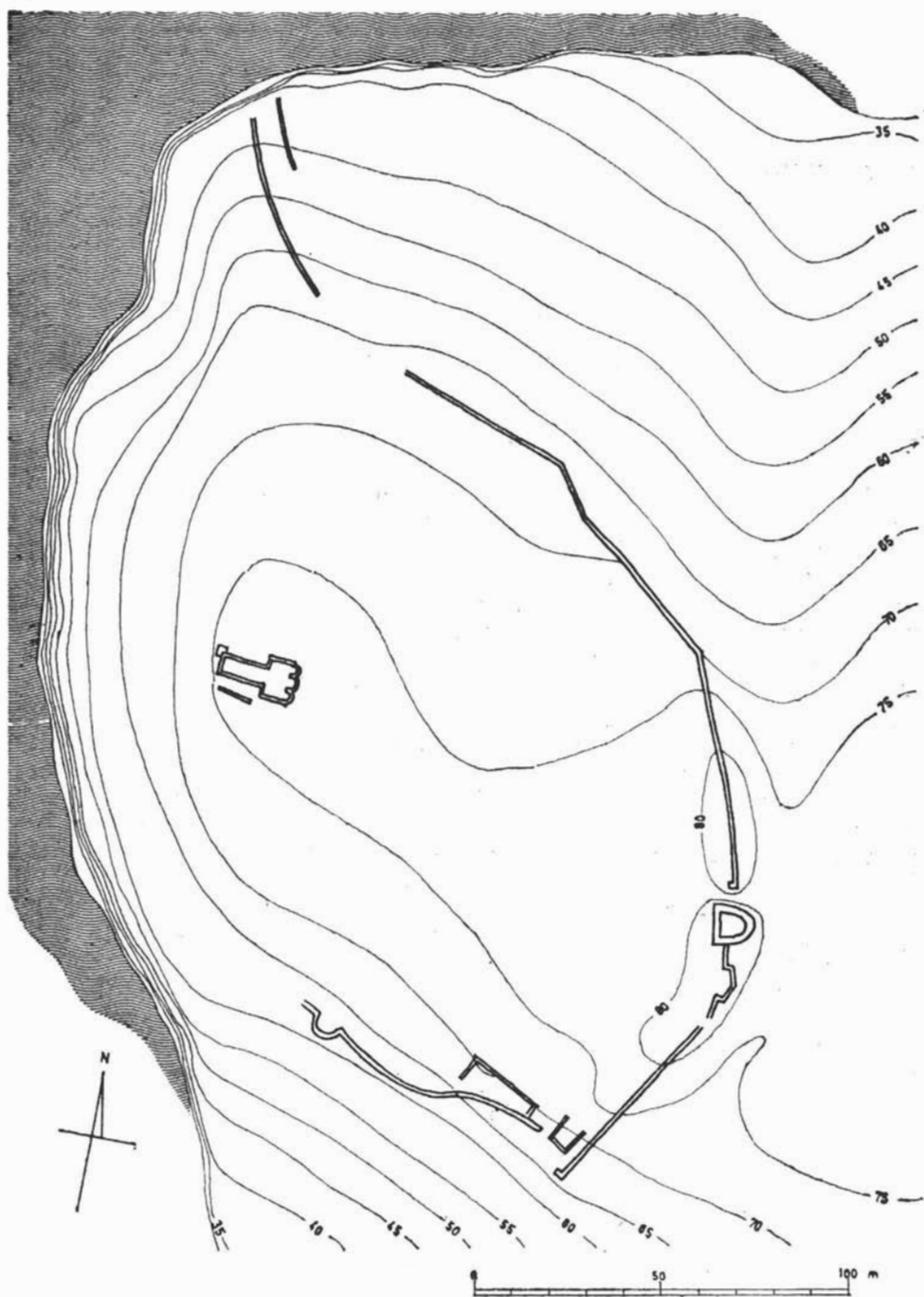
O Ljubljani i arheološkim ostacima na njoj ima malo podataka u literaturi. Najviše podataka donosi C. F. Bianchi, samo se njegovi navodi ne mogu primiti bez rezerve. Nakon što je opisao selo Ljubač, njegovu župu i župnu crkvu, kaže da se dvije milje dalje od sela na brežuljku nalaze ruševine starinskog i poznatog kaštela Ljube. Nalazi se na strmini poviše mora, a ima oblik četverokuta. S tri strane opkoljen je morem, a s četvrte dubokim jarkom. Nešto podalje na Gradini nalaze se ostaci grada što su ga porušili Muslimani. Vide se ruševine dviju crkava. Jedna, vjerojatno posvećena sv. Marceli duga je 8 metara. Od nje su ostala samo tri zida. Imala je tri oltara, koliko se može vidjeti. Od druge vide se samo temelji. Bila je posvećena sv. Mariji, a pripadala je ženskom samostanu. Bianchi dalje nabroja neke samostane što ih u Ljubi spominju »naše kronike«. Jedan od njih je i templarski »na rtu« koji je zajedno s crkvom posvećenom sv. Pavlu završen 1314. god. Taj se samostan naziva u jednom dokumentu iz 1205. *Hospitalis s. Johannis in loco qui dicitur Jubae*.¹

Sigurno Bianchi nije poznao spomenute ruševine iz autopsije, nego po informacijama što ih je primao od drugih. Lako je zapaziti da ruševine crkve ne opisuje unutar tvrđave, nego na drugom lokalitetu.

U posljednje vrijeme B. Gušić je sabrao neke objavljene podatke iz povijesnih izvora što se odnose na *castrum Liube*.² Ta se utvrda spominje prvi put u ispravi hercega Andrije 1. VIII. 1205, kojom se određuju gra-

¹ C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, II, Zadar 1879, 276—279.

² B. Gušić, *Starohrvatsko naseljenje Ravnih kotara, Povijest Vrane*, Zadar 1971, 184—186.

Plan rta Ljubljana sa skicom ruševina »Castrum Liube

nice grada Nina,³ zatim u dvjema ispravama kralja Bele IV. iz 1242, kad se određuju granice grada Zadra⁴ i potvrđuju ninske granice.⁵ *Castrum Liube* je tada bio u rukama hospitalaca sv. Ivana (ivanovaca). Kasnije je došao pod kraljevsku vlast. Za vrijeme borbe između protukraljeva Ladislava Napuljca i Zigmunda, napuljski je kapetan Alojzije Aldemarisko 18. X. 1402. zauzeo *Castrum Lyube*.⁶ Ladislav je braći Vidu i Ludoviku Matafaru, zadarskim plemićima, da im se oduži za zasluge, ustupio kao feud otok Pag, Novigrad i Ljubu.⁷ Kad je prodao svoja prava na Dalmaciju Mlečanima, nastojao je da braća Matafari zadrže te posjede.⁸ Mletačka se vlast držala te pogodbe i nakon 1409. ostavila ih u njihovim rukama. Tek kasnije je u dogovoru s njima zamijenila Novigrad za Zemunik.⁹ Ludovik Matafar je svojim testamentom od 3. X. 1421. ostavio znatna sredstva da se dovrši gradnja crkve sv. Marije u Ljubi.¹⁰ Iza njegove smrti Ljuba je prešla u posjed mletačke vlasti.^{10a}

Utvrdna *Gliuba* poč. 16. st. važan je strateški punkt Mlečana za obranu od Turaka. Dosta je zapuštena, pa se traži da se obnovi.¹¹ Čudno je da nije označena na karti zadarskog područja M. Pagana iz tog vremena. Označen je samo rt s legendom *Iuba*.¹² Na karti ninske biskupije iz 17. st. na rtu je označena crkva sv. Marcele.¹³

Ljubljani kao arheološki lokalitet spominje i S. Gunjača.¹⁴ No najviše joj je pažnje s tog stanovišta posvetio L. Jelić. Nije mi poznato je li što objavio o tome. U njegovoj ostavštini, koja se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, našao sam nekih nacrti što se odnose na taj lokalitet. To su skica tlocrta čitava kastruma gdje je osim troapsidalne crkve označeno još jedna s jednom apsidom» duga 15 koraka i široka 6«, precizan tlocrt troapsidalne crkve, tlocrt ulaza u recint i skica pogleda na taj dio zidina.

Uvidjevši vrijednost vidljivih ostataka na Ljubljani, odlučio sam ih snimiti i analizirati. To sam mogao ostvariti god. 1977. materijalnom pomoći ondašnjeg Republičkog fonda za naučni rad (danas SIZ VII). Dao sam geodetski snimiti u mjerilu 1 : 500 čitav recint kastruma, tlocrt i uzdužni presjek, a ruševinu crkve u 1 : 100. U očekivanju mogućnosti arheološkog istraživanja prošlo je otada dosta vremena, pa mislim da sam dužan objaviti ostatke *castrum Liube* makar i u tom obliku.

³ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* (dalje CD), III, 52, dok. 46: ... *excepta tamen possessione castri Lubey que est hospitalis sancti Iohannis*...

⁴ CD, IV, 162, dok. 147: ... *terram Jubil que est hospitaliorum*...

⁵ CD, IV, 203, dok. 180: ... *excepta tamen possessione castri Lubey, que est hospitalis sancti Iohannis*...

⁶ F. Šišić, *Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis*, *Vjesnik Kr. zem. arhiva*, VI, Zagreb 1904, 35.

⁷ S. Ljubić, *Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, V, Zagreb 1875, 169.

⁸ *Ibid.* 175, 177. i 204.

⁹ *Listine*, sv. VI, Zagreb 1878, 70.

¹⁰ Bianchi, I. c.

^{10a} S. Antoljak, *Zadarski katastik 15. stoljeća*, *Starine*, 42, Zagreb 1950, 395—399.

¹¹ S. Ljubić, *Commissiones et relationes venetae*, I, Zagreb 1876, 172, 183, 187.

¹² I. Petricioli, Zoranićeve »deželje« na jednoj suvremenoj karti, *Zadarska revija*, 18/1969, 523—529.

¹³ M. Bogović, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji*, Zagreb 1982, sl. 4—5.

¹⁴ S. Gunjača, *Trogodišnji rad Muzeja hrv. arheol. spomenika*, *Starohrvatska prosvjeta*, 7, 1960, 278 i sl. 27, 28.

Površina kastruma unutar obrambenog zida danas iznosi malo više od hektara. Bez sumnje je u srednjem vijeku bila nešto veća, ali se odronom tijekom vremena smanjila sa sjeverne i sjeverozapadne strane. Od obrambenog zida najviše se sačuvalo s istočne strane, gdje se jasno uočava i jarak. Sačuvana je tu dobrim dijelom i kula koja je štitila ulaz. S vanjske strane ima polukružni oblik, a zidovi su joj debeli 1,5 m. Ta je kula najviša geodetska kota Ljubljane (84,60 m). Sa sjeverne strane ulaza naziru se ostaci manje četvrtaste kule. Od kule prema sjeveru i sjeveroistoku mogu se pratiti ostaci dosta debelog zida, koji se spušta niz strminu brigeja do okomitih padina. Prema jugu zid zaokružuje u blagom luku glavicu i na njemu se zamjećuju ostaci druge manje polukružne kule. Od zgrada unutar recinta kastruma jedva su vidljivi ostaci na južnoj strani tik do obrambenog zida. Pripadali su podužoj zgradi (oko 25 m) nepravilna tlocrta. Drugdje eventualne ostatke pokriva zemlja i brojni zidovi građeni »u suho« (mocire).

Najvredniji objekt jest crkva za koju Bianchi kaže da ima tri oltara, a Gušić je naziva trobrodnom bazilikom. Crkva je neobičnog oblika. Oltarni prostor, širok 9,30 m, a dug 6,20 m ima s istočne strane tri polukružne apside gotovo istih dimenzija (središnja je široka 2,78 m, bočne 2,50 m). Zidovi apsida su se sačuvali u visini od oko 2 m računajući od današnjeg nasipa, dok se ostali zidovi mogu u nasipu pratiti samo u tlocrtu. Apside su sagrađene od tesanaca vapnenca, dosta pravilnog kockastog oblika u pravilnim slojevima, ali ne odaju romaničku zidarsku tehniku koju inače lako prepoznamo po manjim podužim položenim blokovima. Sa sjeverozapadne strane nalazi se pravokutna, dosta izdužena crkvena lađa (12,55 x 3,85 m), reklo bi se gotičkih proporcija. Sjeveroistočni zid sačuvao se u većoj visini, a zidarska tehnika se očito razlikuje od one u oltarnom prostoru. Razlikuje se i po građevnom materijalu. Upotrijebljen je ovdje pješčenjak. Debljina zidova iznosi 75 cm. Lako se uočava baza svoda u cijeloj dužini sačuvanog zida. Svod je bio sagrađen od sedre. Na uglovima fasade koja je sagrađena na strmom terenu, vide se ostaci kontrafora. Onaj sa sjeverne strane širok je u bazi 2,65 m, onaj s južne nešto je manji i danas teško zamjetljiv. Od portala nije se ništa sačuvalo. Oltarni prostor je očito naknadno prizidan lađi. S jugozapadne strane vidi se da je crkvena lađa bila izvana ožbukana, a zid oltarnog prostora prislonjen je na žbuku. Sa sjeveroistočne strane, gdje se naslanja zid oltarnog prostora, primjećuju se ostaci originalnog zida lađe, koji se pod pravim kutom nadovezuje na bočni zid. Sa sjeveroistočne strane lađe, bliže oltarnom prostoru nalaze se ostaci zida okomito prizidanog na bočni zid lađe koji je čini se, okruživao manji prostor (2,10 x 3 m otprilike) vjerojatno spojen s lađom. (Jelić na svom tlocrtu označava vrata široka 1 m). S jugozapadne strane vide se ostaci zida paralelnog s uzdužnom osi crkve koji je pripadao prizidanoj prostoriji sa zidanim grobnicama. One su provaljene i oštećene. Istu je sudbinu dočekao i grob sagrađen uz fasadu crkve.

O vremenu gradnje koliko lađe toliko oltarnog prostora može se zasada tek nagađati. Lađa, kako sam naveo, jako je izdužena i po tome ukazuje na gotiku. Kakvo joj je bilo originalno svetište, ne može se znati bez iskopavanja. Oltarni prostor koji po pravilnim polukružnim apsidama na prvi pogled ukazuje na romaniku, očito je sekundarno pridodan lađi. Analiza zidarske tehnike ne govori u prilog romanici, pa ga i po tim svojstvima

Sl. 1. Rt Ljubljana, pogled sa sjeverozapada (ističe se kontrafor porušene crkve)

Sl. 2. Rt Ljubljana, pogled na apside crkve

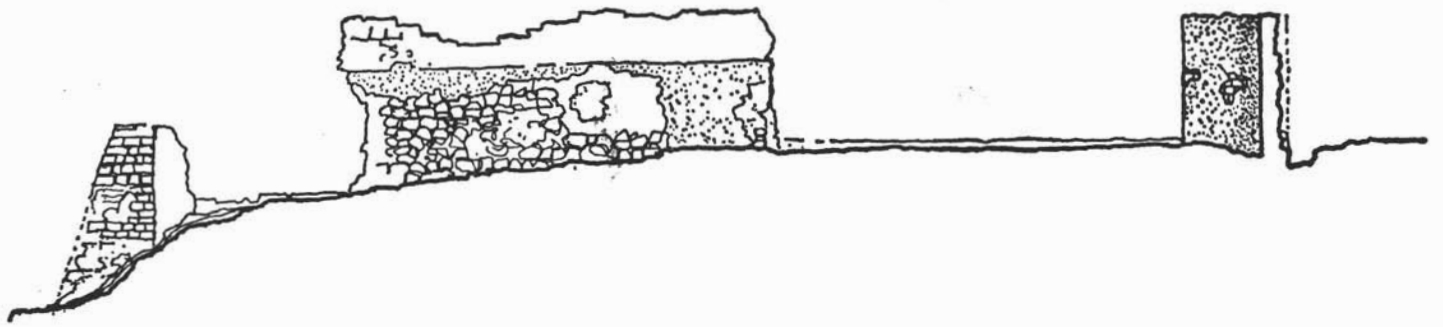

Sl. 3. Rt Ljubljana, ruševine crkve,
kontrafor

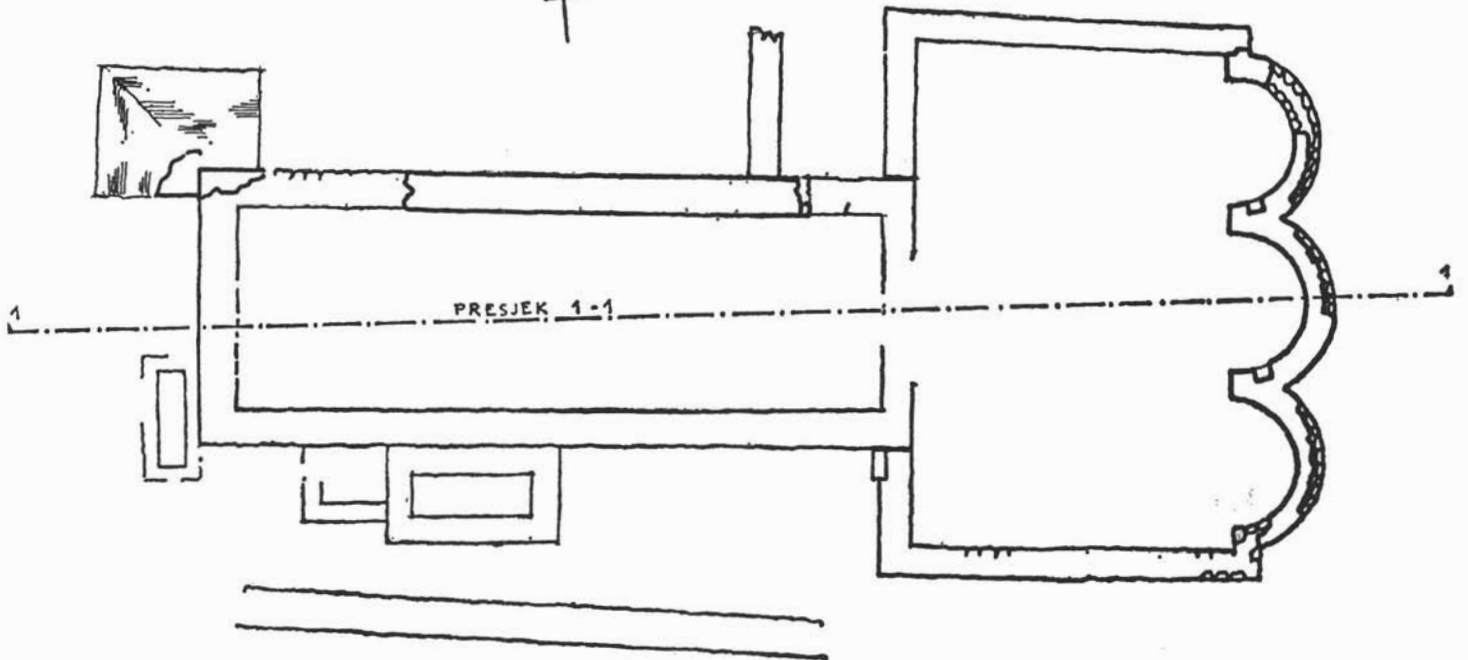
Sl. 4. Rt Ljubljana, ruševine crkve, sjeverni zid s vidljivim tragovima svoda i žbuke

I. PETRICIOLI: *Castrum Liube...*

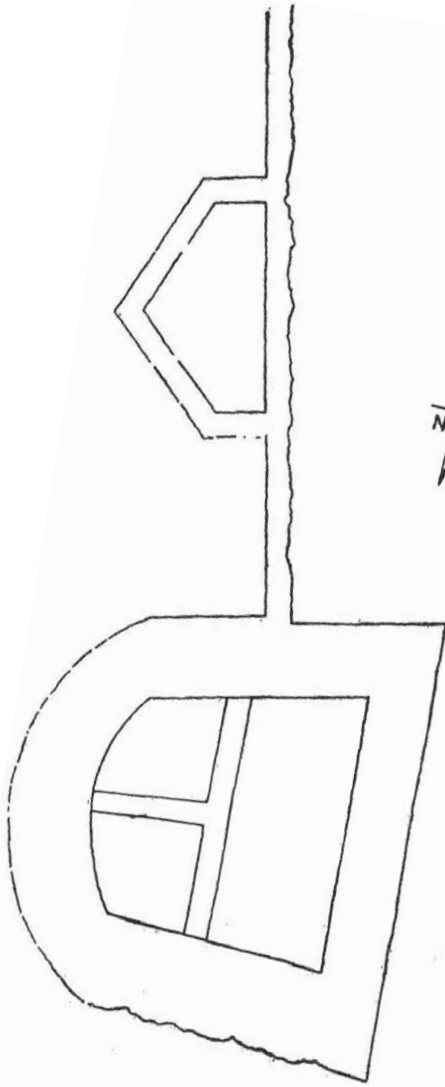

PRESJEK 1-1

TLOCRT

Rt Ljubljana, tlocrt i presjek crkve

Rt Ljubljana, tlocrt kule na ulazu u kastrum

moramo smatrati kasnijim. Moramo imati na umu da se čak u 15. st. u seoskoj arhitekturi našeg primorja grade manje crkve s polukružnim apsidama.

Od jednobrodne crkve s polukružnom apsidom što ju je nacrtao Jelić ne vide se nikakvi ostaci.

Na cijelom kompleksu kastruma nema vidljivih ostataka arhitektonske dekoracije. Jedino sam u neposrednoj blizini opisane crkve uspio pronaći mali fragment kamenog stupića bez ikakva reljefnog ukrasa, a nešto po-dalje ulomak okvira prozora zakošenih strana, gotičkih karakteristika.

*
*   *
*

Kratki opis ostataka i priloženi slikovni materijal, nadam se, pridonijet će upoznavanju tog izuzetnog arheološkog lokaliteta. On očito nije in-taktan. Po njemu su kopali tragači za dragocjenostima. (O tome posebno svjedoče devastirani grobovi.) Uprkos tome ostaci arhitektonskih objekata sačuvani su u znatnoj mjeri; sačuvani su dijelovi fortifikacija, a ruševine crkve po vidljivim dijelovima predstavljaju jednu neobičnu građevinu, koja je sukcesivnom gradnjom dobila originalan oblik. Takve konstata-cije su dovoljne da pobude zanimanje arheologa, što mi je bila želja da postignem objavljuvanjem na ovom mjestu.

Résumé

»CASTRUM LIUBE«

(Localité archéologique inexplorée)

Au Nord de Zadar, face à l'île de Pag s'étend le cap de Ljubljana. Des vestiges de la forteresse médiévale, mentionnée à partir de 1205 dans les documents comme *castrum Liube*, y sont visibles. Au 13e siècle, elle était dans les mains des hospitaliers de Saint-Ivan (Saint-Jean), puis aux 14e s. dans celles des rois de Hongrie-Croatie. Au début du 15e s., le roi Ladislav la remit à la famille Matafar de Zadar. Au début du 16e s., elle appartient à la République de Venise, et un équipage à la tête duquel était un châtelain s'y trouvait. Jusqu'à présent, aucun archéologue ne s'est particulièrement occupé de la forteresse, aussi l'auteur publie-t-il des prises de vue et des descriptions des vestiges en vue de stimuler de plus importantes fouilles archéologiques. Les ruines de forme peu commune sont les plus intéressantes: sur la nef très allongée de l'église, surmontée d'une voûte, a été ajouté ultérieurement un presbytère avec trois absides régulières en hémicycles.